

M A T E R I A Ł Y

Piotr Kołakowski

<https://orcid.org/0000-0002-0798-4976>

Instytut Historii Akademii Pomorskiej w Słupsku

Dokument czechosłowackiego wywiadu wojskowego o współpracy z Oddziałem II Sztabu Głównego Wojska Polskiego z 1934 roku

Abstrakt: W okresie międzywojennym dobrze rozwijała się polsko-czechosłowacka współpraca wywiadowcza. Dotyczyła ona przede wszystkim rozpoznania potencjału militarnego Niemiec. Współpraca wywiadów obu państw polegała głównie na organizowaniu wspólnych konferencji ewidencyjno-wywiadowczych. Została przerwana z powodów politycznych wynikających z odmiennych koncepcji zapewnienia sobie bezpieczeństwa przez Warszawę i Pragę oraz braku porozumienia pomiędzy Polską i Czechosłowacją.

Słowa kluczowe: czechosłowacki wywiad wojskowy, Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego, polsko-czechosłowacka współpraca wojskowa, okres międzywojenny, Niemcy.

Abstract: During the interwar period, Polish-Czechoslovak intelligence cooperation developed well. It mainly concerned the recognition of Germany's military potential. Collaboration between the two intelligence services consisted primarily of joint intelligence conferences. It was discontinued for political reasons resulting from Warsaw and Prague's different concepts of how to ensure the security of the state and the lack of an agreement between Poland and Czechoslovakia.

Key words: Czechoslovak military intelligence, Second Department of General Staff of the Polish Armed Forces, Polish-Czechoslovak military cooperation, interwar period, Germany.

Początki polsko-czechosłowackiej współpracy wywiadowczej były bardzo trudne z powodu napiętych stosunków politycznych. Pomimo niesprzyjających uwarunkowań wynikających ze złych relacji obu państw pierwsze próby zainicjowania wzajemnych kontaktów podjął już na początku 1921 r. ppłk SG Čenek Haužvic – ówczesny szef czechosłowackiego wywiadu wojskowego¹. Nie przyniosły one, bo nie mogły z powodów politycznych, żadnych efektów. Cieniem kładły się najazd wojsk czechosłowackich na Śląsk Cieszyński i niekorzystne uregulowanie dla Polski w 1920 r. kwestii terytorialnych, a także nieprzychylna postawa Pragi w czasie zmagania Wojska Polskiego z Armią Czerwoną, jak również rywalizacja obu państw o odgrywanie dominującej roli w Europie Środkowo-Wschodniej. Kolejna propozycja współpracy wywiadowczej wyszła od strony polskiej. W grudniu 1923 r. szef Oddziału II płk Michał Bajera zwrócił się za pośrednictwem attaché wojskowego w Pradze ppłk. SG Antoniego Durskiego-Trzaski do czechosłowackiej „dwójki” z propozycją wymiany wiadomości o niemieckim potencjale militarnym². Za nawiązaniem współpracy informacyjnej z wywiadem wojskowym ČSR oraz złagodzeniem negatywnego stosunku Oddziału II do południowo-wschodniego sąsiada opowiadał się szef Sztabu Generalnego (SG) WP gen. Stanisław Haller. Jednak kierownictwo czechosłowackiej „dwójki” nie przejawiało zainteresowania propozycją polską. Dopiero w marcu 1924 r. Sztab Główny (SG) sił zbrojnych ČSR wyraził zgodę na nawiązanie kontaktów z polskim Oddziałem II. Uzgodniono, że informacje będą przekazywane za pośrednictwem attaché wojskowych³.

Pierwsze wiadomości dotyczące Niemiec polski wywiad wojskowy otrzymał od czechosłowackiej „dwójki” w maju 1924 r. za pośrednictwem ppłk. SG Durskiego-Trzaski. Zostały one bardzo krytycznie ocenione przez płk. Bajera, który polecił oficjalnemu przedstawicielowi WP w Pradze poinformować tamtejszy SG, iż „za bezwartościowy materiał [...] nie może liczyć na wymianę wiadomości”. W rezultacie doszło do impasu we wzajemnych kontaktach⁴. Z całą pewnością nawiązaniu współpracy, co należy podkreślić, nie służyło prowadzenie w pierwszej połowie lat dwudziestych dość intensywnych działań wywiadowczych skierowanych przeciwko sobie.

Sprawa współpracy pomiędzy Oddziałami II obu państw była poruszana przez czynniki wojskowe ČSR przy okazji inicjowanych przez nie rozmów mających na celu nawiązanie współdziałania operacyjnego, a także

¹ P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009, s. 327.

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Sztab Główny w Warszawie 1919–1939 (dalej: Sztab Główny), 616/48, Pismo płk. Bajera do ppłk. SG Durskiego-Trzaski z 18 XII 1923 r.

³ H. Bułhak, *Z dziejów stosunków wojskowych polsko-czechosłowackich w latach 1921–1927*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1969, t. V, s. 121; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 328.

⁴ P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 328.

materiałowo-technicznego z WP. W marcu 1925 r. kwestię tę poruszył w rozmowie z płk. Bajerem czechosłowacki attaché wojskowy w Warszawie gen. Kamil Holý, który przedstawił propozycje stałych kontaktów pomiędzy sztabami. Podobne sugestie składali oficerowie SG sił zbrojnych Republiki Czechosłowackiej oficjalnemu przedstawicielowi polskiej armii w Pradze. W połowie 1926 r. w warszawskiej centrali Oddziału II uznano, iż współpraca wywiadowcza powinna objąć nie tylko wymianę informacji odnośnie do Niemiec, ale również radiowywiad oraz pomoc polskim agentom w przekraczaniu granicy niemiecko-czechosłowackiej. Jednocześnie postanowiono zrezygnować z wcześniejszego pomysłu podziału Rzeszy Niemieckiej na dwie strefy działania, co było decyzją słuszną, bowiem z jednej strony zawężyłoby to prace polskiej „dwójki”, a z drugiej uzależniałoby od wywiadu czechosłowackiego, do którego przecież nie miano pełnego zaufania⁵. Wystąpienie w Warszawie silniejszych tendencji do zbliżenia wojskowego z Czechosłowacją było niewątpliwie spowodowane zacieśniającym się współdziałaniem sowiecko-niemieckim oraz podpisaniem w październiku 1925 r. układów lokarneńskich wzmacniających pozycję Berlina, a także najprawdopodobniej naciskami ze strony francuskiej.

Do rzeczywistego przełomu w rozmowach na temat współpracy wywiadów wojskowych obu państw doszło wiosną 1927 r. Otóż 22 marca ppłk SG Jan Bigo przeprowadził rozmowę z szefem czechosłowackiej „dwójki” ppłk. SG Františkem Kammem odnośnie do wysuniętej przez niego na początku tego miesiąca propozycji wspólnej konferencji ewidencyjnej w stolicy Polski. Miała ona dotyczyć następujących zagadnień: a) wymiany poglądów na sytuację własną i nieprzyjacielską; b) sprecyzowania poglądów na Niemcy, jako czynnika zagrożenia politycznego, gospodarczego i militarnego; c) ustalenia głównych zarysów przyszłej współpracy i wymiany informacji⁶. Podpułkownik SG Kamm oświadczył polskiemu attaché wojskowemu, iż oficerowie czechosłowackiego Oddziału II przyjadą w ubraniach cywilnych do Warszawy. Prosił, aby spotkanie miało charakter poufny, bez oficjalnych przyjęć. Szef wywiadu wojskowego ČSR przedstawił w trakcie rozmowy z ppłk. SG Bigą propozycję zorganizowania w ciągu roku dwóch konferencji ewidencyjnych, które miały odbywać się wiosną i jesienią na przemian w Polsce i Czechosłowacji, co było słusznym postulatem⁷. Niezależnie odpowiednie rozmowy w sprawie przyjazdu oficerów czechosłowackich prowadził w Warszawie attaché wojskowy tego państwa, ppłk SG Rudolf Viest, który funkcję tę pełnił w latach 1925–1929.

⁵ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie-Rembertowie (dalej: CAW WBH), Oddział II Sztabu Głównego (Generalnego) z lat 1921–1939 (dalej: Oddział II SG WP), I.303.4.4615, Współpraca polskiego i czechosłowackiego Oddziału II z VII 1926 r.

⁶ AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919–1939, AII/37/1, Pismo ppłk. SG Bigo do szefa Oddziału II z 23 III 1927 r.

⁷ Ibidem.

W dniach od 26 do 29 IV 1927 r. odbyła się w Warszawie wstępna konferencja międzysztabowa. Niezwykle znamienny był fakt, iż goście przyjechali bez jakichkolwiek pełnomocnictw na piśmie, mając jedynie prywatny list szefa SG. Zabiegali oni przede wszystkim o współpracę Oddziałów II, a także o wzajemne staże oficerów. Stronie polskiej zależało natomiast na uzyskaniu zgody na tranzyt materiałów wojennych przez terytorium ČSR, bowiem obawiano się powtórki z 1920 r., kiedy władze w Pradze nie zezwoliły na ich przewóz w okresie decydujących zmagañ WP z Armią Czerwoną. Ponadto wykazywano zainteresowanie dostawami broni oraz amunicji z Czechosłowacji w razie konfliktu zbrojnego z Niemcami lub Związkiem Sowieckim. Pomimo rozbieżności rozmowy międzysztabowe w kwietniu 1927 r. zakończyły się częściowym sukcesem, czego wyrazem było podpisanie wspólnego protokołu dotyczącego współpracy w zakresie wzajemnych staży oficerskich (z wyłączeniem jednak ze strony polskiej sztabów), wymiany i unifikacji uzbrojenia, utrzymywania łączności w czasie wojny, a także przekazywania informacji o własnych i obcych siłach zbrojnych⁸.

Do pierwszej konferencji przedstawicieli polskiego oraz czechosłowackiego wywiadu wojskowego doszło w Pradze w dniach 13–15 X 1927 r. Rozpoczęła ona *de facto* postulowaną od dawna współpracę służb informacyjnych obu państw. Oficerowie polskiego Oddziału II przyjechali na rozmowy w towarzystwie attaché wojskowego sił zbrojnych ČSR w Warszawie ppłk. SG Viesta i zostali zakwaterowani w renomowanym hotelu „de Sax”. Stronę polską reprezentowali: szef Wydziału III Wywiadowczego mjr SG Adam Studencki oraz kierownik Referatu „Niemcy” mjr SG Kazimierz Głabisz, natomiast czechosłowacką – nowy szef wywiadu wojskowego płk Vladimír Chalupa, szef Grupy Poszukującej ppłk Mojmír Soukup i kierownik referatu niemieckiego kpt. Vladimír Mayzl⁹.

Polska „dwójka” od początku traktowała spotkanie jako próbę współpracy i dążyła do nadania tym rozmowom charakteru przygotowawczego, co zapewne wynikało z przyczyn politycznych. Dlatego w instrukcji z 5 X 1927 r. oficerom udającym się do Pragi polecono ograniczyć się do ogólnej wymiany poglądów na aktualną sytuację w Niemczech, a także do merytorycznych syntez. Wyraźnie zakazano jakiegokolwiek wymiany dokumentów. Nastawiono się też na uzyskanie od strony czechosłowackiej maksimum wiadomości przy minimalnym ujawnieniu własnych informacji. Ponadto proponowano, aby protokół z konferencji ograniczał się do wykazu poruszanych zagadnień, bez podawania szczegółowych rezultatów rozmów. Tymczasem gospodarze

⁸ *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe 1921–1938 w dokumentach wywiadu i dyplomacji II Rzeczypospolitej*, oprac. P. Kołakowski, Warszawa 2018, s. 155–159.

⁹ AAN, Sztab Główny, 616/48, Sprawozdanie mjr SG Studenckiego z przebiegu polsko-czechosłowackiej konferencji wywiadowczej w Pradze z 20 X 1927 r.; *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 175–177; H. Bułhak, op. cit., s. 98.

dążyli do określenia zasad współpracy obu Oddziałów II. Spotkania oficerów wywiadu wojskowego Polski i ČSR odbywały się w ścisłej tajemnicy w zakonspirowanym mieszkaniu w Pradze¹⁰.

W trakcie konferencji z inicjatywy szefa czechosłowackiej „dwójki” omówiono projekt współpracy obu Oddziałów II. Po dłuższych dyskusjach ustalono, że kontakty wywiadów nie będą miały charakteru stałego, a doraźny. W przypadku trudnych oraz kosztownych zadań, jak np. uzyskanie planów operacyjnych oraz mobilizacyjnych, a także kontaktów w przemyśle zbrojeniowym czy też w instytucjach badawczych, dojdzie do zespolenia wysiłków. Jednocześnie stwierdzono, iż odrzucenie przez jedną ze stron propozycji współpracy dotyczącej konkretnej operacji nie przekreśla możliwości współdziałania w innych sprawach¹¹.

W kontekście rozmów prowadzonych w Pradze przez szefa Wydziału III Wywiadowczego polskiego Oddziału II ważne były również spostrzeżenia mjr. SG Glabisza – kierownika ewidencyjnego Referatu „Niemcy”. Wynikało z nich, że czechosłowacka „dwójka” interesowała się przede wszystkim przemysłem zbrojeniowym w Niemczech. Starła się także penetrować centralne instytucje wojskowe tego państwa. Znaczny wysiłek wywiad wojskowy ČSR wkładał w rozpoznanie kwestii związanych z doktryną oraz wyszkoleniem Reichswehry. Zagadnienia pokojowej organizacji oraz dyslokacji, a także stanów liczebnych wojsk były – w ocenie mjr. SG Glabisza – zaniebdywane przez stronę czechosłowacką¹².

Chociaż ogólne wrażenie z przebiegu konferencji oficerowie polscy mieli pozytywne, to jednak do kolejnego spotkania przedstawicieli obu Oddziałów II doszło dopiero we wrześniu 1928 r. Ta prawie roczna zwłoka spowodowana była względami politycznymi, a co za tym idzie – brakiem szerszego zbliżenia na płaszczyźnie wojskowej. Konferencja odbyła się w Zakopanem. Rozmowy miały charakter zarówno ewidencyjny, jak i wywiadowczy¹³.

Na początku 1929 r. kierownictwo Oddziału II SG WP doszło jednak do przekonania, że współpraca wywiadowcza ze strony czechosłowackiej jest nieszczerą, bowiem miano uzyskać rzekomo dowody świadczące o „fałszywej grze” prowadzonej przez wywiad wojskowy tego państwa¹⁴. Najprawdopodobniej powody tej opinii stanowiły niska ocena materiałów, jakie otrzymano od strony czechosłowackiej pod koniec 1928 r., i wiadomości docierające do centrali polskiego wywiadu wojskowego o dążeniu I Republiki do utrzymania z Niemcami możliwie bliskich kontaktów.

¹⁰ H. Bułhak, op. cit., s. 97–98; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 330–331.

¹¹ P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 331; AAN, Sztab Główny, 616/48, Sprawozdanie mjr. SG Studenckiego z przebiegu polsko-czechosłowackiej konferencji wywiadowczej w Pradze z 20 X 1927 r.

¹² P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 331.

¹³ Ibidem, s. 332; H. Bułhak, op. cit., s. 102.

¹⁴ P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 333.

Zapewne z tej też przyczyny konferencja zaplanowana na marzec 1929 r. ostatecznie odbyła się w dniach 15–16 VII 1929 r. w Pradze. Stronę polską reprezentowali: szef Wydziału IIa Wywiadowczego mjr dypl.¹⁵ Studencki i kierownik Referatu „Niemcy” mjr dypl. Antoni Rosner, czechosłowacką zaś płk Soukup i kpt. Mayzl. Podczas tej konferencji omówiono O. de B. Reichshery, organizacje paramilitarne, przemysł zbrojeniowy, liczbę i nowe typy samolotów oraz rozbudowę sieci kolejowej na niemieckim Śląsku. Należy zauważyć, iż informacje czechosłowackiego Oddziału II zostały ocenione przez przedstawicieli polskiej „dwójki” krytycznie¹⁶.

Do ważnych rozmów doszło drugiego dnia konferencji. Wówczas mjr dypl. Studencki zwrócił uwagę na popieranie przez władze czechosłowackie organizacji ukraińskich, których działalność była wymierzona w II Rzeczpospolitą. Pułkownik Soukup nie zgodził się z tym zarzutem i dążył do udowodnienia, iż jest on nieprawdziwy. Ponadto wskazał na popieranie przez stronę polską separatystów słowackich. Major dypl. Studencki przedstawił konkretne przykłady wspierania przez czechosłowackie czynniki polityczne, a także wywiad wojskowy nacjonalistów ukraińskich, natomiast odnośnie do akcji organizowanych przez separatystów słowackich podkreślił „niewspółmierność tych dwóch zagadnień w sensie przejawów ich szkodliwej działalności”. Jednocześnie obiecał, iż po powrocie do kraju zbada ten problem i wpłynie na przerwanie ich akcji z terytorium państwa polskiego. Studencki podkreślił, że popieranie Ukraińców utrudnia porozumienie oraz współpracę służb informacyjnych Polski i ČSR. W odpowiedzi płk Soukup zadeklarował swoją zgodę na przyjazd oficera polskiego do Pragi, który na miejscu miał zorientować się w sytuacji¹⁷.

Zgoda na utworzenie placówki oficerskiej Oddziału II SG WP w Czechosłowacji była przełomowa we współpracy wywiadowczej obu państw. Placówka, której nadano kryptonim „Olaf”, powstała 1 I 1930 r. przy Poselstwie RP w Pradze, a jej kierownikiem mianowano mjr. Jerzego Krzymowskiego. Początkowo podlegała kontrwywiadowi, a od 27 X 1932 r. Referatowi „Zachód” (wywiad na Niemcy)¹⁸. Major Krzymowski realizował również zadania dla Ekspozytury nr 2 Oddziału II, która zajmowała się dywersją, używając w tym wypadku kryptonimu „Taras”. Placówka miała charakter werbunkowy oraz informacyjny. Zajmowała się głównie rozpracowywaniem organizacji ukraińskich oraz dostarczaniem informacji z kierunku niemieckiego. Major Krzymowski, na co należy zwrócić uwagę, pełnił funkcję oficera łącznikowego pomiędzy

¹⁵ 22 XII 1928 r. w związku ze zmianą nazwy Sztabu Generalnego WP na Sztab Główny WP zmieniono tytuł „oficer Sztabu Generalnego” na „oficer dyplomowany”. „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1928, nr 36, poz. 396.

¹⁶ H. Bułhak, op. cit., s. 104–105.

¹⁷ CAW WBH, Oddział II SG WP, I.303.4.2345, Opracowanie na temat działalności placówki „Olaf” z 8 XI 1932 r.

¹⁸ Ibidem, I. 303.4.2200, Wykaz placówek wywiadowczych Referatu „Zachód”, [b.d.].

centralami wywiadu Polski i Czechosłowacji, zabiegając o jak najlepsze relacje obu służb wywiadowczych. Placówka „Olaf” była również wykorzystywana do inwigilacji polskich polityków opozycyjnych przebywających w ČSR¹⁹.

W czerwcu 1931 r. attaché wojskowy w Pradze mjr dypl. Andrzej Czerwiński przekazał oficjalne zaproszenie szefowi SG czechosłowackich sił zbrojnych gen. Janowi Syrovemu do odbycia po dwuletniej przerwie konferencji przedstawicieli służb wywiadowczych obu państw w Warszawie²⁰. Do spotkania doszło w dniach 2–3 VII 1931 r. Stronę polską reprezentowali: kierownik Referatu „Niemcy” mjr dypl. Józef Skrzydlewski oraz jego współpracownicy: kpt. dypl. Wacław Berka, kpt. dypl. Jan Milewski i kpt. dypl. Kazimierz Zboiński, natomiast ze strony czechosłowackiej rozmowy merytoryczne prowadził mjr SG Rudolf Bulandr – kierownik referatu niemieckiego. Po raz pierwszy w spotkaniu, co należy podkreślić, uczestniczył szef polskiego wywiadu wojskowego ppłk dypl. Tadeusz Pełczyński, który spotkał się z płk. Soukupem. Na konferencji omawiano sprawy organizacyjno-wywiadowcze związane z utrzymywaniem łączności przez polski i czechosłowacki wywiad wojskowy oraz ewidencyjno-informacyjne²¹. W drodze powrotnej do Pragi oficerowie czechosłowackiego Oddziału II zwiedzili Ekspozyturę nr 4 w Katowicach, co świadczyło o wzroście zaufania do nich ze strony kierownictwa polskiej „dwójki”.

W 1932 r. odbyły się aż trzy spotkania ewidencyjno-wywiadowcze oficerów polskiego i czechosłowackiego Oddziału II, co wyraźnie dowodziło dynamiki współpracy. Pierwsze miało miejsce w Pradze w dniach 7–11 stycznia. Przedmiotem konferencji były kwestie dotyczące organizacji pokojowej armii niemieckiej, przemysłu zbrojeniowego, lotnictwa i fortyfikacji na Śląsku. Gospodarze omówili również zagadnienia mobilizacyjne armii niemieckiej²². Na konferencji doszło także do wymiany materiałów wywiadowczych. Należy zauważyć, iż czechosłowacki wywiad wojskowy udostępnił polskiej „dwójce” kilka wartościowych opracowań, m.in. o Grenzschutzu oraz niemieckim obozie doświadczalnym „Tomka” w Związku Sowieckim, w którym przeprowadzano doświadczenia z gazami bojowymi. Materiał ten pochodził z lat 1930–1931 i był w ocenie strony polskiej bardzo ciekawy²³. Konferencja styczniowa w Pradze została

¹⁹ Szerzej zob. P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 334; idem, *Działalność placówki wywiadowczej Oddziału II Sztabu Głównego WP „Olaf” w Pradze w latach 1930–1934*, „Przegląd Wschodni” 2006, z. 4, s. 761–771.

²⁰ CAW WBH, Oddział II SG WP, I.303.4.7621, Informacja przekazana przez mjr. SG Czerwińskiego czechosłowackiemu szefowi Sztabu Głównego gen. Syrovemu z 15 VI 1931 r.

²¹ *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 219–222.

²² AAN, Sztab Główny, 616/145, Sprawozdanie z przebiegu konferencji ewidencyjnej odbytej w Pradze od 7 do 11 stycznia 1932 r. z 23 I 1932 r.; H. Bułhak, op. cit., s. 113.

²³ Wymiana wiadomości między centralami służb informacyjnych Polski i Czechosłowacji objęła także w ograniczonym zakresie zagadnienia dotyczące potencjału militarnego ZSRS oraz niemiecko-sowieckiej współpracy wojskowej. Szerzej zob. P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 339–340.

bardzo wysoko oceniona przez mjr. dypl. Skrzydlewskiego, który podkreślał również serdeczną gościnność ze strony gospodarzy²⁴.

Następna konferencja ewidencyjna w 1932 r. odbyła się ponownie w Pradze w dniach od 2 do 5 lipca i – podobnie jak wcześniejsza – przebiegała w bardzo przyjaznej atmosferze. Stronę polską reprezentowali mjr dypl. Skrzydlewski oraz dorywczo ppłk dypl. Stefan Mayer prowadzący rozmowy o charakterze *stricte* wywiadowczym, natomiast czechosłowacki Oddział II – mjr SG Bulandr, kpt. Siman, a także ppłk SG František Dastich i ppłk SG Václav Lysák²⁵. Dyskutowano o kwestiach dotyczących nowego uzbrojenia, fortyfikacjach nad Odrą, organizacjach wojskowych, możliwościach mobilizacyjnych oraz głównie na temat zmian, jakie zaszły w organizacji wojska niemieckiego. W ocenie mjr. dypl. Skrzydlewskiego w dalszym ciągu Oddział II SG WP miał lepsze rozeznanie w kwestiach organizacji i motoryzacji armii niemieckiej, fortyfikacjach oraz mobilizacji osłonowej. Czechosłowacki wywiad dysponował natomiast ciekawymi informacjami jedynie w dziedzinie przemysłu i uzbrojenia Reichswehry²⁶.

We wrześniu 1932 r. do Warszawy przyjechali płk Soukup i kpt. Siman z referatu ewidencyjnego. Był to ostatni pobyt w Polsce zastępcy szefa czechosłowackiego wywiadu wojskowego, podczas którego zwiedził on obie ekspozytury zachodnie: nr 3 w Bydgoszczy i nr 4 w Katowicach. Pobyt płk. Soukupa stanowił *de facto* moment przełomowy „w jego stosunku do nas”. W oficjalnych rozmowach z oficerami polskiej „dwójki” stwierdził, że „pod względem wywiadu stoimy bezwarunkowo wyżej od nich i jesteśmy ideałem, do którego dążyć będzie w organizacji u siebie”²⁷.

Rok 1933 przyniósł dalsze zacieśnienie współpracy służb informacyjnych Polski i Czechosłowacji. Kontakty obu central wywiadowczych układały się znakomicie i to pomimo braku umowy polityczno-wojskowej pomiędzy Warszawą a Pragą. W dniach 12–13 I 1933 r. odbyła się w siedzibie Oddziału II SG kolejna konferencja ewidencyjna. Uczestniczyli w niej ze strony polskiej kierownik Referatu „Niemcy” mjr dypl. Skrzydlewski, szef Wydziału III Studiów mjr dypl. Franciszek Demel i jako sekretarz mjr dypl. Wincenty

²⁴ AAN, Sztab Główny, 616/145, Sprawozdanie z przebiegu konferencji ewidencyjnej odbytej w Pradze od 7 do 11 stycznia 1932 r. z 23 I 1932 r.

²⁵ W sprawozdaniu z konferencji mjr Skrzydlewski stwierdził, iż uczestniczył w niej ze strony czechosłowackiej jeszcze jeden oficer, „którego nazwiska nie ustaliłem, następcą mjra Bulandra, odchodzącego na stanowisko sztabowego oficera do zleceń przy Szefie Sztabu Głównego”. Wszystkie wskazuje na to, że tym oficerem był najprawdopodobniej kpt. SG Bohuslav Procháska, który kierował w następnych latach referatem niemieckim – ewidencyjnym w Oddziale II czechosłowackich sił zbrojnych. *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 248.

²⁶ AAN, Sztab Główny, 616/145, Sprawozdanie z przebiegu konferencji ewidencyjnej odbytej w Pradze od 2 do 5 lipca 1932 r. z 11 VII 1932 r.

²⁷ CAW WBH, Oddział II SG WP, I.303.4.2345, Opracowanie na temat działalności placówki „Olaf” z 8 XI 1932 r.

Sobociński oraz poszczególni referenci z Referatu „Niemcy”. W rozmowach brali też udział dorywczo szef Wydziału II Wywiadowczego ppłk dypl. Mayer i pełniący funkcję zastępcy szefa wywiadu wojskowego ppłk dypl. Józef Englicht, który otworzył konferencję. Czechosłowacki Oddział II reprezentowali: ppłk SG Lysák i kpt. SG Bohuslav Procháska. Na konferencji na podstawie opracowania czeskiego omawiano przede wszystkim manewry wojska niemieckiego, które odbyły się jesienią 1932 r. nad Odrą. Przedyskutowano również kwestie związane z organizacją, zadaniami, uzbrojeniem Grenzschtzu i jego współpracą z Reichswehrą. Omawiano też zagadnienia potencjału mobilizacyjnego Niemiec, stwierdzając we wnioskach końcowych, że nie należy obecnie liczyć się z zagrożeniem ze strony tego kraju. Poruszono także problematykę motoryzacji wojska, przemysłu zbrojeniowego, organizacji wojskowych oraz fortyfikacji. Z powodu braku czasu nie przedyskutowano kwestii dotyczących lotnictwa. Polski Oddział II przekazał wywiadowi czechosłowackiemu 14 opracowań, w zamian otrzymano 17 (były w tym dokumenty i zestawienia). Generalnie konferencja styczniowa z 1933 r. uzupełniła dane polskiej „dwójki” odnośnie do motoryzacji artylerii, a także umożliwiła uporządkowanie niektórych zagadnień dotyczących Grenzschtzu²⁸.

W 1933 r. miała miejsce jeszcze jedna konferencja ewidencyjna obu wywiadów wojskowych. Odbyła się ona w dniach 26–28 czerwca w Pradze. Stronę polską tradycyjnie już reprezentował mjr dypl. Skrzydlewski, czechosłowacką zaś mjr SG Procháska i kpt. Siman. Podczas rozmów omówiono kwestie dotyczące zmian organizacyjnych, wykszolenia, motoryzacji armii niemieckiej, a także lotnictwa, fortyfikacji, organizacji paramilitarnych oraz aktualnego stanu niemiecko-sowieckiej współpracy wojskowej. W podsumowaniu konferencji mjr dypl. Skrzydlewski stwierdził, iż oficerowie wywiadu czechosłowackiego zachowywali się lojalnie i szczerze, a mjr SG Procháska nie tylko przywiązywał dużą wagę do informacji, jakimi dysponowała polska „dwójka”, ale również wyrażał „szacunek i podziw dla naszej pracy”²⁹.

Współpraca polskiego oraz czechosłowackiego wywiadu wojskowego, o czym trzeba pamiętać, wychodziła poza ramy konferencji ewidencyjno-wywiadowczych poświęconych potencjałowi militarnemu Niemiec. Jako przykład posłużyć może przekazanie przez Oddział II SG WP czechosłowackiej „dwójce” informacji o przerzuceniu przez Abwehrę broni dla organizacji niemieckich działających na terytorium ČSR. Wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej poinformował nie

²⁸ AAN, Sztab Główny, 616/145, Sprawozdanie z przebiegu konferencji ewidencyjnej odbytej w Warszawie w dniach 12 i 13 stycznia 1933 r. z 16 I 1933 r. W tym miejscu należy podkreślić, iż dobrze układająca się współpraca pomiędzy Oddziałami II polskiego i czechosłowackiego SG spowodowała bardzo poważne zaniepokojenie służb wywiadowczych Niemiec. Również strona sowiecka była poinformowana o kontaktach wywiadów obu państw. P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 343.

²⁹ *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 252–253; H. Bulhak, op. cit., s. 125; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 344.

tylko o szlakach jej przewozu, ale również o wykorzystywaniu do tego celu pociągów. Z kolei strona czechosłowacka na prośbę polskiej „dwójki” dostarczyła wiadomości odnośnie do zakupów broni w tym państwie przez armię litewską, co bardzo interesowało władze wojskowe w Warszawie³⁰. Ciekawym epizodem była prośba kierownictwa wywiadu czechosłowackiego, skierowana latem 1933 r., o udzielenie pomocy w uwolnieniu kpt. Josefa Bartíka, którego zatrzymano w Wiedniu podczas werbunku agenta. Centrala polskiego Oddziału II wyraziła zgodę na wspólną akcję. Pomoc ze strony polskiej miała polegać na zapewnieniu Bartíkowi po ucieczce z aresztu azylu na terenie placówki dyplomatycznej RP w stolicy Austrii, gdzie otrzymałby paszport, a następnie zorganizowaniu bezpiecznego przejazdu do ČSR³¹.

W ramach kontaktów pomiędzy centralami wywiadu obu państw Oddział II SG WP otrzymywał od strony czechosłowackiej cenny materiał radiowywiadowczy. Był on niezwykle ważny dla pracy polskiego Biura Szyfrów, ponieważ własne stacje podsłuchowe nie zdołały opanować całokształtu działalności niemieckich radiostacji nadawczo-odbiorczych, zwłaszcza w południowej części tego kraju.

Dzięki silnej pozycji w kręgach wywiadu czechosłowackiego kierownik placówki „Olaf” w Pradze mjr Krzymowski mógł osiągnąć zasadniczy cel wyznaczony przez centralę, czyli spenetrować organizacje ukraińskie. Ponadto, dzięki sprawnie działającej agenturze, uzyskał dowody świadczące o ich powiązaniach z niemieckimi służbami wywiadowczymi. Polski wywiad próbował z różnym powodzeniem kontrolować szlaki kurierskie emigracji ukraińskiej, przejmując pieniądze, bibułę oraz broń. Udawało się też uprzędać o niektórych planowanych przez Ukraińców akcjach terrorystycznych na ziemiach polskich³².

Dużym sukcesem mjr. Krzymowskiego było przejęcie jesienią 1933 r. „archiwum Senyka”, zawierającego istotne dokumenty dotyczące działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Organizacji Wojskowej (UWO). Na prośbę kierownika placówki „Olaf”, który przedstawił niezbita dowody świadczące o ich ścisłym powiązaniu z Abwehrą, oficerowie czechosłowackiego Oddziału II przy pomocy policji przeprowadzili rewizje w mieszkaniach głównych działaczy ukraińskich w Pradze. Po zatrzymaniu podejrzanych zabezpieczone dokumenty ppłk František Jandera i mjr Bartík przekazali polskiej „dwójce”. Najważniejsze materiały znajdowały się w mieszkaniu Emila Senyka, gdzie natrafiono na archiwum. 26 XI 1933 r. mjr Krzymowski po wstępnej selekcji przesłał do Warszawy 600 stron dokumentów. Jak udało się ustalić, materiały te zostały sfotografowane w ciągu

³⁰ P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 344.

³¹ CAW WBH, Oddział II SG WP, I.303.4.2342, Pismo Oddziału II do mjr. Krzymowskiego z 29 VIII 1933 r.

³² P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 345.

dwóch dni, a następnie zwrócone wraz z opinią wywiadu polskiego Oddziałowi II SG sił zbrojnych ČSR. W opinii szefa Wydziału II Wywiadowczego ppłk. dypl. Mayera wydanie stronie polskiej „archiwum Senyka” stanowiło punkt szczytowy współpracy służb informacyjnych obu państw, z czym należy się w pełni zgodzić³³.

Podpisanie 26 I 1934 r. pomiędzy Warszawą a Berlinem deklaracji o niestosowaniu przemocy wywołało w kierownictwie czechosłowackiego Oddziału II poważne obawy o rozwój dalszej współpracy wywiadowczej z polską „dwójką”. Z całą pewnością stanowiło to efekt braku porozumienia politycznego, a co za tym idzie, szerszej współpracy na płaszczyźnie wojskowej obu krajów. W celu wyjaśnienia aktualnej sytuacji w kolejnej konferencji ewidencyjno-wywiadowczej, która miała miejsce w dniach 8–10 II 1934 r. w Warszawie, wziął udział nowy szef czechosłowackiej „dwójki” – płk SG Šimon Drgáč. Podczas prowadzonych rozmów nie uniknięto kwestii politycznych związanych ze zwrotem w relacjach polsko-niemieckich. Stojący na czele polskiego wywiadu wojskowego płk dypl. Teodor Furgalski zapewnił jednak płk. SG Drgáča o chęci kontynuowania współpracy pomiędzy wywiadami wojskowymi obu państw. Była to istotna deklaracja ze strony szefa Oddziału II SG WP. Ponadto oficerowie polscy podkreślali, iż II Rzeczpospolita będzie kontynuowała swoją dotychczasową politykę zagraniczną. Krytycznie wypowiadali się natomiast o postawie Francji, przede wszystkim z powodu lansowania przez nią koncepcji paktu czterech. Ostro krytykowali też działania dyplomatyczne Edvarda Beneša w odniesieniu do kwestii środkowoeuropejskich. Konferencja została jednak zdominowana przez zagadnienia *stricto* wojskowe. Dyskusja potwierdziła w znacznym stopniu posiadane przez polski Oddział II dane o trwającej rozbudowie armii niemieckiej. Według strony czechosłowackiej od 1 IV 1934 r. Reichswehra miała zostać powiększona do 21 dywizji. Rzeczą niezmiernie ciekawą było omówienie kwestii mobilizacyjnych wielkich jednostek na podstawie dokumentu „Organisations-Kriegsspiel”, przekazanego warszawskiej centrali wywiadu przez mjr. Jerzego Sosnowskiego, kierownika placówki „In.3” w Berlinie, co stanowiło jeden z największych sukcesów wywiadu polskiego na kierunku niemieckim. Niezależnie o zagadnieniach tych dyskutowano również w oparciu o materiał czechosłowacki odnoszący się do Grenzschtzu. Na konferencji omawiano także kwestie dotyczące lotnictwa, stwierdzając zwiększenie możliwości produkcyjnych niemieckich fabryk w tym zakresie. Oprócz tego poruszono też problematykę związaną z uzbrojeniem wojska, przemysłem zbrojeniowym oraz organizacją i dyslokacją oddziałów SA i SS. Doszło także do wymiany materiałów wywiadowczych oraz opracowań własnych służb informacyjnych obu państw. Na szczególną uwagę zasługuje przekazanie stronie czechosłowackiej fragmentów planu mobilizacyjnego „Organisations-Kriegsspiel” (w sumie 311 stron). Tak więc

³³ Ibidem, s. 346.

poza wywiadem francuskim również Oddział II sił zbrojnych ČSR otrzymał od polskiej „dwójki” ten niezwykle ważny dokument³⁴.

Pomimo zatargów politycznych na linii Warszawa–Praga czechosłowacki Oddział II opowiadał się w dalszym ciągu za współpracą z polską „dwójką”, zdając sobie doskonale sprawę z korzyści płynących z takich kontaktów. O dobrze rozwijającej się współpracy świadczyła też zgoda, jaką strona polska wyraziła na utworzenie w Gdyni placówki oficerskiej czechosłowackiego wywiadu wojskowego. Kierownik placówki „Olaf” poinformował centralę polskiego wywiadu wojskowego, iż podczas prywatnych rozmów oficerowie czechosłowackiego Oddziału II krytykowali politykę zagraniczną Beneša. Pod koniec marca szef Wydziału II Wywiadowczego ppłk dypl. Mayer polecił kierownikowi placówki „Olaf” unikać rozmów na tematy polityczne i skoncentrować się na sprawach wyłącznie merytorycznych, związanych ze współpracą obu służb wywiadowczych³⁵. Stanowisko zajęte przez szefa Wydziału II Wywiadowczego było właściwe. Pamiętać trzeba, iż *sine qua non* szerszego i trwałego współdziałania wywiadów wojskowych Polski i Czechosłowacji stanowiło jednak porozumienie polityczne.

Na przełomie lipca i sierpnia 1934 r. ustalone zostały termin i program kolejnej konferencji ewidencyjnej polskiego oraz czechosłowackiego wywiadu wojskowego – tym razem w Pradze. Było to, jak się potem okazało, ostatnie spotkanie przedstawicieli służb wywiadowczych obu państw przed oficjalnym zerwaniem współpracy na początku 1936 r. Do rozmów doszło w dniach 28–31 VIII 1934 r. Oddział II SG WP reprezentowali: szef Wydziału II Wywiadowczego ppłk dypl. Mayer i kierownik Samodzielnego Referatu „Niemcy” mjr dypl. Skrzydlewski. Ze strony gospodarzy udział w konferencji wzięli: płk SG Drgać, stojący na czele czechosłowackiej „dwójki”, oraz kierownik Referatu „Niemcy” mjr SG Procháska, a także zainteresowani oficerowie z podległej mu komórki studyjnej. W ostatnim dniu w rozmowach uczestniczył też płk Soukup³⁶. Na konferencji omówiono przede wszystkim zagadnienia dotyczące reorganizacji i rozbudowy, a także motoryzacji Reichswehry oraz zdolności mobilizacyjnych Niemiec. Ponadto rozmowy dotyczyły Grenzschutzu, policji, SA i SS, a także w mniejszym zakresie lotnictwa, przemysłu

³⁴ CAW WBH, Oddział II SG WP, I.303.4.145, Sprawozdanie z przebiegu konferencji ewidencyjnej z przedstawicielami czeskiego Oddziału II odbytej w Warszawie w dniach 8–10 lutego 1934 r. z 5 III 1934 r.; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 348.

³⁵ CAW WBH, Oddział II SG WP, I.303.4.2343, Pismo ppłk. dypl. Mayera do mjr. Krzymowskiego z 26 III 1934 r.

³⁶ *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 357. Z udziału w konferencji sierpniowej zrezygnował nowy szef polskiego Oddziału II, płk dypl. Jerzy Englisch, z powodu prac „związanych z objęciem w tych dniach” stanowiska szefa wywiadu wojskowego. Zastąpił on płk. dypl. Teodora Furgalskiego, który pozytywnie odnosił się do współpracy z czechosłowacką „dwójką”. AAN, Sztab Główny, 616/145, Pismo szefa Oddziału II Sztabu Głównego WP płk. dypl. Englicha do attaché wojskowego w Pradze z VIII 1934 r.

zbrojeniowego, niemieckich przygotowań do wojny chemiczno-bakteriologicznej oraz fortyfikacji na granicy niemiecko-czechosłowackiej. Doszło również do wymiany wartościowych materiałów wywiadowczych³⁷.

Podczas rozmów nie unikano także tematów politycznych. Oficerowie czechosłowaccy starali się wysondować rzeczywiste znaczenie dla II Rzeczypospolitej zawartej deklaracji o niestosowaniu przemocy z Niemcami oraz prawdziwości pogłoski rozpowszechnianej m.in. przez prasę francuską o rzekomym tajnym „sojuszu polsko-niemieckim”. Jednocześnie zapewniali nie tylko o przyjaźni sił zbrojnych ČSR wobec Polski, ale dążyli do przekonania mjr. dypl. Skrzydlewskiego, iż „Czechy i Polska winny żyć w dobrych stosunkach”, krytykując przy tym – co znamienne – politykę zagraniczną Pragi³⁸. Ze strony oficerów polskiej „dwójki” usłyszeli, że „pakt z Niemcami” nie był w żaden sposób wymierzony w państwo czechosłowackie i miał być zawarty dla ochrony granic, podobnie jak układ o nieagresji ze Związkiem Sowieckim. Powiedzieli też, co należy podkreślić, iż przed podpisaniem deklaracji o niestosowaniu przemocy, oceniając sytuację, rozważano możliwość interwencji zbrojnej przeciwko Rzeszy Niemieckiej. Operacja taka nie przedstawiała wówczas żadnych trudności i uchroniłaby przed wzrostem potęgi militarnej Berlina, zapewniając – według słów przedstawicieli polskiego wywiadu wojskowego – pokój w Europie na 40–50 lat. Przeciwko tym planom wypowiedziała się jednak Francja, która dbała wyłącznie o swoje interesy, spychając sprawy sojusznicze na dalszy plan. Stanowi to kolejny ważny dowód, iż marszałek Józef Piłsudski rozważał możliwość „wojny prewencyjnej” z Niemcami. Ponadto ppłk dypl. Mayer i mjr dypl. Skrzydlewski stwierdzili, iż w wypadku gdyby Francja została zaatakowana przez Niemcy, to Polska dotrzyma swoich zobowiązań sojuszniczych. Zapewnili też, że państwo polskie nigdy nie wystąpi przeciwko ČSR³⁹.

Tymczasem w warszawskiej centrali Oddziału II podjęto decyzję o odwołaniu z Pragi mjr. Krzymowskiego. W październiku miał przekazać placówkę „Olaf” kpt. Józefowi Kwiecińskiemu, który oficjalnie objął ją 4 XI 1934 r. Tego dnia mjr Krzymowski powierzył mu agenturę, szyfry, inwentarz i akta placówki⁴⁰. Do głównych zadań kpt. Kwiecińskiego, używającego pseudonimu Osyp, należały: utrzymanie kontaktów z Oddziałem II SG ČSR, rozpracowywanie emigracji ukraińskiej i rosyjskiej, a także prowadzenie działań o charakterze kontrwywiadowczym oraz uzyskiwanie informacji odnośnie do ZSRS i Niemiec. W czechosłowackiej „dwójce” uważano, iż odwołanie kierownika placówki „Olaf”, mającego rozległe kontakty w służbach specjalnych tego

³⁷ *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 357–359; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 350.

³⁸ P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą...*, s. 360.

³⁹ *Ibidem*, s. 350.

⁴⁰ P. Kołakowski, *Działalność placówki wywiadowczej...*, s. 770.

państwa, było spowodowane pogorszeniem stosunków politycznych na linii Warszawa–Praga⁴¹.

Rok 1934 przyniósł stopniowe ochłodzenie relacji polsko-czechosłowackich. Przyczyniło się do tego przede wszystkim podpisanie przez Warszawę i Berlin deklaracji o niestosowaniu przemocy. Jej zawarcie wywołało znaczne poruszenie zarówno w kołach politycznych, jak i wojskowych nie tylko nad Woltawą. Podniesienie przez II Rzeczpospolitą kwestii polskiej mniejszości na Śląsku Zaolziańskim z całą pewnością kładło się cieniem na wzajemnych stosunkach. Do dalszego ich pogorszenia doprowadziło również odmienne stanowisko obu państw wobec projektu paktu wschodniego, a także postępujące zbliżenie ČSR do Związku Sowieckiego, które zaowocowało zawarciem 16 V 1935 r. układu sojuszniczego. Podpułkownik dypl. Bogdan Kwieciński – ówczesny attaché wojskowy w Pradze – bardzo trafnie napisał w sprawozdaniu rocznym za 1934 r., iż zły stan polsko-czechosłowackich stosunków politycznych był spowodowany „całym szeregiem przyczyn, z których najważniejszą jest zupełna rozbieżność naszych dążeń w polityce zagranicznej od dążeń Czechosłowacji, jak również stosowanie zupełnie odmiennych metod dla osiągnięcia zamierzonych rezultatów”. O ile polityka zagraniczna państwa polskiego zmierzała do indywidualnego porozumienia z sąsiadami i szła własnymi drogami, to „Czechosłowacja nadal trzyma się ściśle dyrektyw Francji, nadal popiera politykę paktów zbiorowych i nadal swoje zbawienie widzi w Lidze Narodów”⁴².

Pogorszenie relacji politycznych między Warszawą a Pragę w 1934 r. miało bezpośrednie przełożenie na kontakty wojskowe obu krajów. Pod koniec tego roku szef Oddziału II SG WP płk dypl. Jerzy English odwołał swoją wizytę w stolicy ČSR. Ta decyzja była spowodowana ostrym atakiem gazety ostrawskiej na siły zbrojne II Rzeczypospolitej. W pierwszej połowie 1935 r. nie odbyła się żadna cykliczna konferencja ewidencyjna przedstawicieli obu wywiadów wojskowych. SG ČSR wstrzymał wyjazd do Warszawy stojącego na czele Oddziału II płk. SG Drgáča. Jako powód podano zaostrzenie stosunków politycznych. Kontakty Oddziałów II zostały *de facto* ograniczone do fragmentarycznej wymiany informacji za pośrednictwem attaché wojskowych i placówki łącznikowej w Pradze. Kres współdziałaniu wywiadowczemu położył wspomniany już czechosłowacko-sowiecki układ polityczny z maja 1935 r. Pułkownik SG Drgáč, stojący na czele Oddziału II SG ČSR, oświadczył attaché wojskowemu ppłk. dypl. Bogdanowi Kwiecińskiemu rezygnację ze współpracy wywiadowczej skierowanej na Związek Sowiecki. Zażądał też zaprzestania działań mających na celu rozpoznanie „problemu ukraińskiego na terenie czechosłowackiej Republiki”. Te same dezyderaty ppłk SG František Moravec, który kierował Grupą Poszukującą zajmującą się zdobywaniem informacji,

⁴¹ Ibidem, s. 770–771; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragę...*, s. 353.

⁴² *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe...*, s. 368–370.

przedstawił oficerowi łącznikowemu kpt. Józefowi Kwiecińskiemu⁴³. Jednocześnie strona czechosłowacka deklarowała w dalszym ciągu chęć współpracy z Oddziałem II SG WP odnośnie do Niemiec, obejmującej również radiowywiad. Takie stanowisko było jednak dla kierownictwa polskiej „dwójki” nie do zaakceptowania. Istotne znaczenie miało również podjęcie przez Ekspozyturę nr 2 na zlecenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych działań dywersyjnych na Śląsku Zaolziańskim. W tych okolicznościach na początku 1936 r. doszło do formalnego zerwania współpracy pomiędzy wywiadami wojskowymi obu państw.

Dobrze rozwijająca się współpraca wywiadowcza była korzystna zarówno dla polskiego, jak i czechosłowackiego Oddziału II. Została przerwana z powodów politycznych wynikających z odmiennych koncepcji zapewnienia sobie bezpieczeństwa przez Warszawę i Pragę oraz braku porozumienia pomiędzy obu państwami. Dla polskiego wywiadu wojskowego, obok współdziałania na płaszczyźnie wywiadowczej z francuskimi służbami wywiadowczymi, odgrywała ważną rolę w rozpoznaniu niemieckiego potencjału militarnego. Pozwalała uzupełnić wiedzę na ten temat oraz zweryfikować wiadomości uzyskiwane przez własny aparat wywiadowczy. Dzięki funkcjonowaniu w Pradze placówki „Olaf” udało się dokładnie rozpracować aktywną w I Republice emigrację ukraińską, wrogo ustosunkowaną do II Rzeczypospolitej, co było znacznym sukcesem polskiego wywiadu wojskowego. Do ponownego nawiązania polsko-czechosłowackiej kooperacji wywiadowczej doszło w 1939 r. w zmienionej już sytuacji polityczno-wojskowej w Europie, po zajęciu przez III Rzeszę Czech i Moraw oraz podporządkowaniu państwa słowackiego.

Prezentowany dokument został odnaleziony podczas kwerendy w Centralnym Archiwum Wojskowym – Wojskowym Archiwum Historycznym w Pradze (Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha), w zespole Kancelaria Wojskowa Prezydenta Republiki (fond Vojenská kancelář prezidenta republiky). Ma dużą wartość poznawczą, gdyż większość materiałów czechosłowackiego wywiadu wojskowego, w tym dotyczące współpracy z polskim Oddziałem II, została zniszczona w marcu 1939 r., tuż przed zajęciem Pragi przez Wehrmacht. Dokument zawiera ciekawe informacje na temat oceny potencjału militarnego III Rzeszy oraz rozbudowy niemieckich sił zbrojnych, jak również stanu polsko-czechosłowackich relacji polityczno-wojskowych. Mowa jest w nim także o propozycji przeprowadzenia przez Polskę i Francję wojny prewencyjnej w celu powstrzymania coraz bardziej ekspansywnych i zagrażających pokojowi Niemiec. Dokument został przygotowany do druku zgodnie z zasadami stosowanymi przy edycji akt z XIX i XX w. Zachowano również jego układ graficzny.

⁴³ Ibidem, s. 392–393.

12 września 1934 r., Praga – Sprawozdanie z konferencji oddziałów wywiadowczych sztabów głównych czechosłowackich i polskich sił zbrojnych

Vojenský ústředni archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Vojenská kancelář presidenta republiky, 1934, čj. T. 20 dův., kar. 7

Oddziały wywiadowcze czechosłowackich i polskich sił zbrojnych organizują dwa razy w roku wspólne konferencje i narady. Oddział wywiadowczy Wojska Polskiego opłacił wizytę naczelnika naszego oddziału wywiadowczego płk. Szt[abu] Gł[ównego] Drgača⁴⁴, którą ów odbył w tym roku w lutym w Polsce, a na kolejną wspólną konferencję, która odbywała się od 24 do 28 sierpnia b. r. w Pradze, został wysłany płk. Mayer⁴⁵, szef Wydziału Wywiadowczego oraz mjr. Skrzydlewski⁴⁶, kierownika [Samodzielnego] Referatu „Niemcy”.

Wystąpiły u nas pewne obawy, że dowództwo Wojska Polskiego uległo przywództwu politycznemu. Jednakże stwierdzono, że wcześniejsze otwarte i szczerze kontakty pomiędzy naszym i polskim wojskiem trwają nadal. Przedstawiciele polskiego Sztabu Głównego dołożyli wszelkich starań, aby pokazać, że mają szczerze intencje wobec nas.

⁴⁴ Šimon Drgáč (1892–1980), czechosłowacki generał. W czasie I wojny światowej służył w czechosłowackich formacjach wojskowych we Włoszech. W 1919 r. walczył z oddziałami Węgierskiej Republiki Rad na Słowacji. Po ukończeniu w 1923 r. Szkoły Wojennej w Pradze służył w sztabie 10 Dywizji Piechoty, gdzie był szefem Oddziału III (operacyjnego). Od 1925 do 1927 r. szef Oddziału II Krajowego Dowództwa Wojskowego w Koszycach. W latach 1927–1929 szef Oddziału II Krajowego Dowództwa Wojskowego w Pradze. Od 1929 do 1931 r. attaché wojskowy w Paryżu, Brukseli i Bernie. Pełnił następnie służbę w 14 Pułku Piechoty. W latach 1934–1936 szef Oddziału II SG. Od 1937 do 1938 r. szef sztabu Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. W czasie II wojny światowej więziony przez Niemców. Od 1946 do 1948 r. I zastępca i zastępca szefa SG. W latach 1948–1950 szef SG. Represjonowany przez władze komunistyczne.

⁴⁵ Stefan Mayer (1895–1981), pułkownik dyplomowany WP, legionista, długoletni oficer Oddziału II, piastujący ważne stanowiska. W latach 1922–1923 szef Ekspozytury nr 6 w Brześciu nad Bugiem, a następnie do 1924 r. szef Ekspozytury nr 1 w Wilnie, którą ponownie kierował od 1926 do 1928 r. W latach 1928–1930 stał na czele kontrwywiadu. Od 1930 do 1939 r. szef Wydziału II Wywiadowczego. Po kampanii polskiej 1939 r. przebywał we Francji, następnie w Wielkiej Brytanii. Od 1941 do 1946 r. komendant Szkoły Oficerów Wywiadu. Po wojnie pozostał na obczyźnie.

⁴⁶ Józef Skrzydlewski (1896–1952), podpułkownik dyplomowany WP. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej, był uczestnikiem powstania wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej. W 1928 r. ukończył Wyższą Szkołę Wojenną w Warszawie. Od 1929 r. służył w Oddziale II SG WP. W latach 1931–1934 kierował Referatem „Niemcy”/Samodzielnym Referatem „Niemcy”, a od 1937 do 1939 r. Wydziałem III Planowania Wywiadu i Dywersji Wojennej. Po kampanii polskiej 1939 r. został internowany w Rumunii, skąd przedostał się do Francji. W latach 1940–1945 w niewoli niemieckiej. Od 1945 do 1947 r. w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. W 1947 r. powrócił do kraju. W 1951 r. aresztowany przez UB. Zmarł w więzieniu mokotowskim.

Obrady konferencyjne dotyczyły głównie Niemiec. Sprawa została zanalizowana szczegółowo, wymiana poglądów była bardzo szczerą i uczciwą. Polacy przekazali nam wszystko, co mieli na temat Niemiec.

Skonstatowano, iż Niemcy w obecnej sytuacji nie mogą rozpocząć wojny. Mogą zmobilizować 21 aktywnych dywizji, a oprócz tego 56–60 dywizji rezerwowych, które jednakże w pierwszej dobie przeznaczone są do ochrony granic. Jednak zdolność bojowa tychże dywizji wzrasta. Na przykład wcześniej na całą dywizję przypadał tylko jeden oddział artyleryjski, podzielony na pułki piechoty; obecnie dywizja posiada już cały pułk artyleryjski.

Polacy przedstawili dokumenty, że Niemcy szykują się do przeprowadzenia reorganizacji swojego wojska bądź od 1 października b. r., bądź na wiosnę 1935 roku i zamierzają dokonać tego jako *fait accompli*. Czas służby ma być skrócony, liczba dywizji ma zostać zwiększona z 7 do 21.

Na podstawie dokumentacji stwierdzono, iż Niemcy budują silne lotnictwo wojskowe. W programie jest utworzenie do 1935 roku łącznie 48 eskadr, w tym 30 eskadr bombowych. Można z tego wywnioskować, że Niemcy przygotowują się do utworzenia lotnictwa jako broni ofensywnej w połączeniu z wojną chemiczną.

Następnie dyskutowano nad kwestią wojny bakteriologicznej; raporty Steeda⁴⁷ dotyczące tej sprawy są wnikliwie śledzone.

Na konferencji nasi chcieli wysondować, jaki wpływ ma pakt z Niemcami⁴⁸ na możliwą współpracę wojskową obu państw, i czy w pakcie nie ma czegoś, z czego można by wnioskować, że Polacy postawią się przeciwko nam.

Polacy odpowiedzieli, że pakt może być wypowiedziany kiedykolwiek przez jedną czy drugą stronę⁴⁹ i musiał być zawarty w związku z niewyjaśnionymi kwestiami granic zarówno z Rosją, jak i granic zachodnich. Podobno Polacy źle znosili fakt, że w traktacie lokareńskim⁵⁰ Francja odstąpiła od zabezpieczenia ich zachodnich granic, a także to, że tolerowała wzrost niemieckich sił militarnych. Przed zawarciem paktu Polacy spoglądali na tę sytuację w ten sposób, że przeciw wzrostowi niemieckich sił militarnych należy interweniować poprzez atak na Niemcy; według ich opinii nie było to wówczas nic trudnego i można było zapewnić pokój na 40–50 lat. Jednakże Francja się sprzeciwiła, z czego Polacy wywnioskowali, że Francja bierze pod uwagę tylko

⁴⁷ Chodzi o brytyjskiego dziennikarza Wickhama Steeda (1871–1956). W 1934 r. opublikował artykuł na temat niemieckich eksperymentów z bronią biologiczną.

⁴⁸ Mowa o deklaracji polsko-niemieckiej o niestosowaniu przemocy z 26 I 1934 r.

⁴⁹ Deklaracja pozostawać miała w mocy przez 10 lat, licząc od dnia wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Jeśli żaden z rządów nie wypowiedziałby jej sześć miesięcy przed upływem tego okresu, zachowałyby w dalszym ciągu moc. Później każdy z rządów mógł ją wypowiedzieć w dowolnej chwili z terminem sześciomiesięcznym.

⁵⁰ Układy paraflowane 16 X 1925 r. w Locarno. Najważniejszy tzw. pakt reński gwarantował nienaruszalność granicy między Niemcami a Francją i Belgią. Jednocześnie Berlin odmówił gwarancji dla granic z Polską i Czechosłowacją.

swoje interesy, a nie interesy sojusznicze. Francja podobno chce wieść prym; w szczegółach występują różne rozbieżności w potrzebach różnych państw, ale Francja również w tym aspekcie wymaga posłuszeństwa. Polacy nie mogą także odpuścić, że zamiast paktu czterech⁵¹ mocarstw nie przeprowadzono paktu pięciu; podobno z winy Francji Polacy zostali wyeliminowani.

Polscy przedstawiciele twierdzili następnie, że pakt niemiecko-polski nie jest wymierzony przeciwko nam. Jeżeli Francja zostanie zaatakowana, Polacy wystąpią przeciwko Niemcom (to polscy oficerowie podkreślili trzykrotnie).

Na pytanie naszych, co by Polacy zrobili, gdyby Niemcy napadli na Czechosłowację, a Francja wstawiłaby się za nami, polscy oficerowie uniknęli odpowiedzi.

Są za tym, by sytuacja w Europie Środkowej została taka, jaka jest. Gdyby ta sytuacja miała ulec zmianie, wówczas zwiększyłaby się ich granica z Niemcami. Niemcy otoczyliby ich z boku i z tyłu, a Polacy nie są takimi „durakami”, żeby dopuścić do takiej sytuacji. Przeciwko Czechosłowacji nigdy nie wystąpią.

Na pytanie, jak by Polacy wykorzystali siły przeciwko Niemcom, nie mogli udzielić konkretnej odpowiedzi, ponieważ podobno nie są z oddziału operacyjnego. Jednakże zostało u nich przeprowadzone jedno ćwiczenie sztabowe, przy którym wykorzystano gros sił w kierunku na Szczecin.

Bardzo zależy im na współpracy z nami i doceniają ją. Generał Husárek⁵² podkreślił, że powinny być regularne kontakty również między wydziałami operacyjnymi obu wojsk.

Jeśli chodzi o stosunek Polski do Węgier, mówili, że również tutaj są za zachowaniem status quo, jeżeli chodzi o granice. Mają z Węgrami wiele historycznych punktów stykowych, zwłaszcza między szlachtą. Do wspólnej granicy z Węgrami nie dążą i nie będą dążyć.

W sprawie ulotki, która w wulgarny sposób mówiła o prezydencie państwa czechosłowackiego⁵³ oraz o ministrze dr. Benešu⁵⁴, na której podpisał się

⁵¹ Projekt paktu czterech, którego oficjalnym celem było utrzymanie pokoju, zakładał współpracę Włoch, Francji, Niemiec i Wielkiej Brytanii. Polska sprzeciwiała się temu projektowi, ponieważ uważała, że była to próba powrotu do koncertu mocarstw.

⁵² Karel Husárek (1893–1972), czechosłowacki generał. W czasie I wojny światowej służył w Legionie Czechosłowackim w Rosji. W latach 1920–1924 dowodził 4, a następnie 5 Pułkiem Piechoty. W 1926 r. ukończył Wyższą Szkołę Wojenną w Paryżu. Od 1926 r. był zastępcą szefa sztabu, a później szefem Sztabu Krajowego Dowództwa Wojskowego w Bratysławie. W latach 1933–1937 I zastępca i zastępca szefa SG. Jednocześnie od 1935 r. odpowiadał za prace fortyfikacyjne. Od października do grudnia 1938 r. minister prac publicznych w rządzie gen. Jana Syrowego. Od 1939 r. pracował w Zakładach Škody. Był też dyrektorem zakładów zbrojeniowych w Dubnicy nad Wagiem.

⁵³ Mowa o Tomášu Garrigue Masaryku (1855–1937), prezydencie Czechosłowacji w latach 1918–1935.

⁵⁴ Edvard Beneš (1884–1948), dyplomata i polityk czechosłowacki. W latach 1918–1935 minister spraw zagranicznych. Od 1921 do 1922 r. premier, a od 1935 do 1938 r. prezydent. W latach 1940–1948 ponownie sprawował urząd prezydenta.

Polski Związek Strzelecki w Czechosłowacji, oświadczyli, że płk. Czerwiński⁵⁵ (polski attaché wojskowy u nas) potępił ją. Ulotkę sporządził pewien obywatel polski; podobno Unger⁵⁶ nie stoi za tą akcją. Ów ma u nich tylko prawo azylu. Nie mogą zamknąć mu ust, jednakże nie pozwolą na rozpowszechnianie podobnych ulotek.

Tłumaczenie *Markéta Páralová Tardy*

Streszczenie

Nawiązanie polsko-czechosłowackiej współpracy wywiadowczej w okresie międzywojennym było trudne z powodu niesprzyjających uwarunkowań politycznych. Cieniem kładł się najazd wojsk czechosłowackich w styczniu 1919 r. na Śląsk Cieszyński i niekorzystne skutki uregulowania w 1920 r. kwestii terytorialnych dla państwa polskiego. Również nieprzychylna postawa Pragi wobec Polski w czasie wojny z Rosją bolszewicką, jak też rywalizacja obu państw o dominację w Europie Środkowo-Wschodniej negatywnie rzutowały na dwustronne relacje. Ponadto obie strony prowadziły przeciwko sobie działania wywiadowcze, co także nie sprzyjało nawiązaniu współpracy na tym polu. Z tych też powodów podejmowane w tej sprawie inicjatywy nie mogły przynieść pozytywnych efektów. Dopiero w 1927 r. doszło do rzeczywistego przełomu w rozmowach na temat współdziałania wywiadów wojskowych obu państw. Kontakty Oddziałów II objęły przede wszystkim wymianę informacji na temat potencjału militarnego Niemiec. Główną rolę we wzajemnych kontaktach odgrywały przede wszystkim organizowane konferencje ewidencyjno-wywiadowcze. W latach 1927–1934 odbyło się 12 takich spotkań. Kontakty wywiadów wojskowych obu państw wychodziły też poza ramy konferencji ewidencyjnych i wywiadowczych. Bardzo ważną rolę odgrywała działająca w Pradze placówka informacyjno-obszernyjna polskiej „dwójki”, „Olaf”, mająca charakter łącznikowy pomiędzy centralami wywiadowczymi. Niestety, dobrze rozwijająca się i korzystna dla obu stron współpraca została przerwana z powodów politycznych wynikających z odmiennych koncepcji zapewnienia sobie bezpieczeństwa przez Warszawę i Pragę oraz braku porozumienia politycznego pomiędzy obu państwami. Prezentowane sprawozdanie czechosłowackiego Oddziału II z ostatniej konferencji obu służb wywiadowczych, która odbyła się w sierpniu 1934 r., zawiera wiele interesujących wiadomości na temat oceny potencjału militarnego III Rzeszy, rozbudowy niemieckich sił zbrojnych, a także wzajemnych relacji między II Rzeczpospolitą a Republiką Czechosłowacką oraz sytuacji politycznej w Europie. Dokument ten

⁵⁵ Andrzej Czerwiński (1895–1953), podpułkownik dyplomowany WP, legionista, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Od 1920 do 1922 r. w Ministerstwie Spraw Wojskowych, w Oddziale I Sztabu oraz w Oddziale I SG WP. W 1924 r. ukończył Wyższą Szkołę Wojenną w Warszawie i przydzielony został do Oddziału IIIa Biura Ścisłej Rady Wojennej. Od 1926 do 1928 r. w Oddziale III SG WP, a następnie w 28 Pułku Artylerii Polowej. W latach 1930–1934 pełnił funkcję attaché wojskowego w Pradze. Od 1935 do 1939 r. służył jako zastępca dowódcy w 11 Pułku Artylerii Lekkiej, dowodził 7 Dywizjonem Artylerii Konnej i 4 Pułkiem Artylerii Lekkiej. W czasie kampanii polskiej 1939 r. dowódca artylerii dywizyjnej 4 Dywizji Piechoty. W latach 1939–1945 w niewoli niemieckiej. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do kraju.

⁵⁶ František Unger (1879–1949), słowacki polityk. Przebywał w Polsce, gdzie współpracował z Františkiem Jehličką. W 1921 r. proklamowali w Krakowie powstanie niepodległej Republiki Słowackiej.

jest tym cenniejszy, iż większość materiałów czechosłowackiego wywiadu wojskowego, w tym dotyczących współpracy z polskim Oddziałem II, została zniszczona w marcu 1939 r., tuż przed wkroczeniem Wehrmachtu do Pragi.

A Document of Czechoslovak Military Intelligence on the Cooperation with the Second Department of General Staff of the Polish Armed Forces from 1934

Establishing Polish-Czechoslovak intelligence cooperation in the interwar period took a lot of work due to unfavourable political conditions. It was hampered by Czechoslovak troops' invasion of Teschen Silesia (Polish: *Śląsk Cieszyński*, Czech: *Těšínské Slezsko*) in January 1919 and the adverse consequences of the 1920 settlement of territorial issues for the Polish state. Also, Prague's unfavourable attitude toward Poland during the war with Bolshevik Russia and the rivalry between the two countries for dominance in Central and Eastern Europe negatively impacted bilateral relations. In addition, both sides conducted intelligence activities against each other. For these reasons, the initiatives taken on this issue could not bring positive results. It was not until 1927 that there was a real breakthrough in the talks on cooperation between the military intelligence services of the two states. Contacts between the Polish and Czechoslovak Second Divisions involved mainly exchanging information on Germany's military potential. The organised intelligence conferences played a leading role in mutual communication. Between 1927 and 1934, there were twelve such meetings held. The contacts of the military intelligence of the two countries also went beyond the evidentiary and intelligence conferences framework. A significant part was played by the Polish information and observation post 'Olaf', operating in Prague, which served as a liaison unit between intelligence headquarters. Unfortunately, the well-developing and mutually beneficial cooperation was interrupted for political reasons, resulting from the different concepts of how Warsaw and Prague could ensure the security of their states and the lack of political agreement between the two countries. The presented report of the Czechoslovak Second Division on the last conference of the two intelligence services, held in August 1934, contains much interesting news on the assessment of the military potential of the Third Reich, the expansion of the German armed forces, and the political situation in Europe as well as mutual relations between Poland and the Czechoslovak Republic. The document is all the more valuable because most of the materials of Czechoslovak military intelligence, including those relating to cooperation with the Polish Second Division, were destroyed in March 1939, just before the Wehrmacht entered Prague.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919–1939
Sztab Główny w Warszawie 1919–1939

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie-Rembertowie

Oddział II Sztabu Głównego (Generalnego) z lat 1921–1939

Źródła drukowane

Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe 1921–1938 w dokumentach wywiadu i dyplomacji II Rzeczypospolitej, oprac. P. Kołakowski, Warszawa 2018.

Opracowania

Bulhak H., *Z dziejów stosunków wojskowych polsko-czechosłowackich w latach 1921–1927*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1969, t. V, s. 115–145.

Kołakowski P., *Działalność placówki wywiadowczej Oddziału II Sztabu Głównego WP „Olaf” w Pradze w latach 1930–1934*, „Przegląd Wschodni” 2006, z. 4, s. 761–771.

Kołakowski P., *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009.

Piotr Kołakowski – prof. dr hab., pracownik Instytutu Historii Akademii Pomorskiej w Słupsku. Zajmuje się zagadnieniami związanymi z działalnością polskich i obcych służb specjalnych, a także stosunkami polityczno-wojskowymi w okresie międzywojennym. E-mail: kolakowski.piotr@wp.pl.

Piotr Kołakowski – professor, employee of the Institute of History at the Pomeranian Academy in Słupsk. His research interests focus on the issues related to the activities of Polish and foreign special services, as well as political-military relations in the interwar period. E-mail: kolakowski.piotr@wp.pl.